

OBSERVAȚII ASUPRA NUMELOR (UNI)RELATIONALE

ISABELA NEDELCU

Universitatea din București

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

1. Nume unirela ionale vs nume multirela ionale

Sintagma *nume rela ionale* se folosește, în general, pentru a indica numele de rudenie și numele care desemnează un statut social sau profesional definit în raport cu un termen „corelativ”. Aceea și etichete pot să aibă însă, și cum voi arăta, și alte nume, care prezintă caracteristici semantice și sintactice asemănătoare celor menionate mai sus.

La rigoare, se poate vorbi, cum face Bartning (1993), de nume *unirela ionale* și de nume *multirela ionale*, cele care să referă, fiind, desigur, unirela ionale. Autoarea citată arată că un nume este, în lectura prototipică, unirela ional sau multirela ional, în funcție de caracterul predictibil sau nepredictibil al relației semantice pe care o angajează cu alt nume.

Potrivit acestei clasificări, interpretează drept nume **unirela ionale** numele de rudenie (*frate, mamă, vîr*) – acestea sunt numele relaționale tipice – numele care denumesc un statut social (*prieten, vecin*) sau profesional (*vânzător, echipă, subaltern*), numele care desemnează partea (*parte, fragment, segment; mână*, în raport cu *corp, acoperi*, în raport cu *casă, minut*, în raport cu *oră*). Toate aceste nume induc tipul de relație în care intră: de rudenie, social sau profesional, parte – întreg.

Cum arătam în altă parte (vezi Nedelcu 2009: 72), pe lângă tipurile de nume enumerate, se comportă ca numele unirela ionale și nume de posesor precum *proprietar, stăpân, fermier, patron*, întrucât acestea „evocă” obiectul posedat.

Pot fi assimilate, de asemenea, clasei numelor (uni)relaționale nume de agent obișnuite prin nominalizare precum *cunoșteitor, distribuitor, distrugător*, adică nume deverbale indicând persoane. Acestea se definesc în raport cu un complement intern menținut de la verb: *cunoșteitor al operei eminescienii, distribuitor al pachetelor, distrugătorul cerealelor*.

În afară de numele indicate, care lexical sunt (uni)relaționale, definindu-se în cadrul unei *relații* cu termenul „corelativ”, și altele pot să se compoarte într-un mod similar lor, dar numai contextual. În această idee, Herslund (1996: 37) afirmă că „s-ar putea, la limită, să fie orice cuvânt, într-un context dat, este susceptibil de a utiliza relațională” și că exemplul fr. *femme* „care este când relațională („femeie a, soție”), când absolut („adult uman de sex feminin”)”.

Legatura strânsă, predictibilă, dintre două nume se „traduce” prin faptul că unul, cel unirela ională, se construiește, de obicei, cu un complement – termenul „corelativ” (vezi *infra*, 2.).

Spre deosebire de numele unirela ionale, cele **multirela ionale** intră în diverse relații semantice, tipul de relație semantică fiind determinat în mare măsură de cel de-al doilea termen (N_2) în cadrul GN complex. Astfel, un nume multirelațional precum *vioară* poate intra într-o relație locativă (*vioara din col*), într-o relație temporală (*vioara din copilărie*), într-o relație de posesie (*vioara Mariei*).

În continuare m voi referi în special la numele rela ionale propriu-zise (nu la cele derivate sau contextual rela ionale), urm rind condi iile presupuse de numele unirela ionale i, implicit, de complementul lor, când apar în pozi iile sintactice de argument sau de predicat. A cum se va vedea, restric iile sintactice la care se supun numele rela ionale dau seam i de diferen ele dintre subtipurile semantice de nume rela ionale: simetrice sau asimetrice.

2. Complementul numelor (uni)rela ionale

2.1. Exprimarea sau neexprimarea complementului

Pentru unele dintre numele unirela ionale, exprimarea complementului, reprezentând termenul corelativ, este **obligatorie**, cel pu în anumite contexte:

- (1) ??*Îl vedem pe frate.* (dar *Îl vedem pe fratele lor/al meu/al Ioanei.*)
- (2) ?*Fratele este acas*.¹
- (3) **El este un frate.* (dar *El este un frate al meu/al Ioanei.*)
- (4) **Ion este vecin.*
- (5) **Ion este coleg.*
- (6) **Perioada aceea este o parte.* (dar *Perioada aceea este o parte a vie ii mele.*)
- (7) **Am m surat partea.* (dar *Am m surat partea ta.*)

Fillmore (1968) caracterizează rela iile implicând numele de rudenie i numele care desemnează partea drept rela ii de *posesie inalienabil*. În acest sens, se poate spune c i în exemplele (1)–(7) caracterul „inalienabil” explică exprimarea obligatorie a complementului.

Alte nume rela ionale acceptă, în anumite contexte, **neexprimarea complementului**:

- (8) *Îl vedem pe vânz tor.*
- (9) *Ion este eful.*
- (10) *Îi prezint un coleg.*

În situa iile în care complementul poate lipsi, acesta se subînlege din contextul lingvistic sau extralingvistic:

- (11) *Am avut pe drum un accident cu ma ina. Pur i simplu roata a c zut i ne-am trezit într-un an.*
- (12) *Acum merg la vecin ca să îi dau un plic* (i.e. *vecinul meu*).

Când recuperarea se face din contextul lingvistic, între numele rela ional i termenul „corelativ” se poate stabili o rela ie anaforic asociativ :

- (13) *Stiloul nu mai scrie. Peni a s-a stricat.*
- (14) *Am cump rat o bijuterie. Metalul este preios.*

După cum se tie, într-o anaforă asociativă, anaforicul (reprezentând termenul „corelativ”) este articulat hot rât (vezi, în exemplele (13)–(14), *peni a, metalul*), neavând

---

¹ Un exemplu precum cel de la (2) se întâlnește, însă nu este literar.

nevoie de un marcator anaforic (genitiv sau posesiv), încrât legura dintre cele două nume este prestatibil¹.

Se pot distinge câteva situații în care exprimarea complementului nu este obligatorie.

(a) Uneori, prezenta unui modificador poate suplini exprimarea complementului:

- (15) *Fratele bun este Mihai.*
- (16) *Ion este un vr bun.*
- (17) *El este (un) frate bun.*
- (18) *Am m surat partea care trebuia vândut.*

(b) Neexprimarea complementului este favorizată de apariția numelui relațional în poziție predicativă, pozitia în care numele relațional se asociază cu citirea predicativă, categorizant:

- (19) *Ion a devenit tată.*
- (20) *Dacă ar fi fost frate, însă i bunicul ar fi fost veri or primar al Ralucăi.*
(internet)
- (21) *Acesta este (un) nas.*

(c) Față de numele deverbale indicate mai sus (*cunosc tor, distribuitor, distrug tor*), care necesită exprimarea complementului pentru a preciza referentul, alte nume deverbale acceptă neexprimarea termenului „corelativ”, încrât legura cu cel lângă termen fie este univoc (*fum tor al ig rilor, cititor a ceva scris*), fie a cunoscut o relativă specializare:

- (22) *Interpretul/Compozitorul ne-a uimit cu talentul său*
Interpretul/Compozitorul melodiielor ne-a uimit cu talentul său.

(d) Pe lângă situațiile prezentate până aici, de neexprimare a complementului, menționează și unele generice din care complementul numelui relațional poate lipsi:

- (23) *Un tată este responsabil.*
- (24) *Fratele e frate.*

2.2. Restriții de articulare a numelor relaționale în contexte formale de exprimat

În contextele formale de exprimat, numele relaționale se supun unor restricții de articulare.

Astfel, numele relaționale unice nu sunt compatibile cu articularea nehotărâtă. Comparăm exemplele (25)–(27) cu (28)–(29):

- (25) **El are un tată.*
- (26) **El este un tată.*
- (27) **El are un cap.*
- (28) *El are un coleg.*
- (29) *El este un coleg.*

---

¹ Pentru anaforă asociativă vezi Kleiber (2001).

Dacă în numelui relațional unic i se adă eaz un modificador sau dacă modificadorul este subînă el, articolul nehotărât este acceptat, pentru că se anulează condiția unică a lui:

- (30) *El are un tată darnic.*
- (31) *El are un tată!...*
- (32) *El are un cap bun.*
- (33) *El are un cap!...*

Când referința este arbitrară, este posibilă exprimarea numelui (uni)relațional cu articol nehotărât chiar și fără modificador:

- (34) *Profesorul a cerut să participe la discuțiile cu elevii.*
- (35) *Ion poate să conducă în cină cu o mână.*

În poziția de argument, numele (uni)relațional poate apărea fără determinant, având, prin urmare, distribuția unor „bare nouns”:

- (36) *El are tată.*
- (37) *El are un frate.*

2.3. Complementul realizat ca GPrep cu centrul prepozitiv *cu*

Numele (uni)relaționale acceptă complementul prepozitiv. Ocurența GPrep cu centrul prepozitiv *cu* spunde unei restricții semantice – termenul „corelativ” trebuie să fie de același rang cu numele relațional:

- (38) *Ion este vecinul/vecin/prieten/colegul cu Gheorghe.*

În funcție de restricția semantică menționată, numele relaționale sunt **simetrice** sau **asimetrice**. Simetria termenilor implică că probat prin faptul că sunt interanjabili (vezi în (39)) și pot fi redată ca un plural sau ca o structură coordonată (vezi construcția (40))¹:

- (39) *Ion este vecinul cu Gheorghe – Gheorghe este vecinul cu Ion.*
- (40) *Ion este fratele cu Gheorghe – Ei sunt frații/Ion și Gheorghe sunt frații.*

Numele relaționale care se situează într-o hierarhie (*subaltern*, *ef*, *unchi*, *bunic*) sunt asimetrice:

- (41) **Ion este unchiul cu Gheorghe.*
- (42) **Ion este bunicul cu mine.*

Pentru că apar în unei relații de incluziune, deci de subordonare, numele care desemnează partea, sunt, de asemenea, asimetrice:

- (43) **partea cu...*
- (44) **mâna cu...*

¹ Numele relaționale *so* – *so ie*, de către spund testului de a fi redată într-un plural sau într-o structură coordonată, nu acceptă complementul GPrep în *cu*: **Ion este soiul cu Maria*. (dar *Ei / Ion și Maria sunt soiuri*.)

Complementul GPrep cu centru *cu* apare numai când numele rela ional este în pozi ie **predicativ**¹:

- (45) *Ion este cumnat cu Gheorghe.*
- (46) *To i se dau prietenii cu tine.*
- (47) *Reporterul a stat de vorb cu că iva angaja i, colegii cu persoana dat în urm rire.*

Când numele rela ional se afl în pozi ie argumental , GPrep este exclus:

- (48) **A fost invitat un prieten cu Maria.*
- (49) **A fost invitat prietenul cu Maria.*
- (50) **Au fost invita i prietenii/ni te prietenii cu Maria.*

Faptul c numele rela ional apare numai în pozi ie predicativ când are un complement GPrep presupune ca numele centru s fie nearticulat. S se compare exemplul (51) cu (52)–(54):

- (51) *Ion este v r cu Gheorghe.*
- (52) **Ion este un cumnat cu Gheorghe.*
- (53) **Ion este prietenul cu Gheorghe.*
- (54) **Ei sunt prietenii cu Maria.*

2.4. Complementul realizat ca genitiv sau ca posesiv

Genitivul i posesivul, indicând termenul „corelativ”, sunt echivalen i semantic, prin urmare sunt substituibili: *fata ei/Mariei/sa*.

Un statut sintactic diferit de al genitivului are complementul posesiv în asociere cu un nume de rudenie nearticulat (*cumnat -mea, nor -sa, fiic -sa, taic -t u*). În astfel de construc ii, posesivul are rol de determinant.

Realizarea complementului prin genitiv cere, în mod obi nuit, ca numele rela ional s fie însotit de un determinant, la fel ca în cazul construc iilor cu nume nerela ionale²:

- (55) *L-am întâlnit pe prietenul lui Mihai.*
- (56) *I-am cunoscut pe prietenii lui Mihai.*
- (57) *Naratorul din prima nuvel (Marea Ro ie) este un v r al procurorului Tica.*
(internet)
- (58) *Mi-au recomandat acest film ni te prietenii ai lui Mihai.*

Potrivit analizei f cute de Dobrovie-Sorin (2001: 217), care arată c o func ie este prin defini ie o rela ie, prin urmare analiza func ional este relevant pentru numele rela ionale, denota ia GN care încastrează un genitiv se calculează prin aplicarea unei func ii individului X denotat de genitiv. Astfel, conform acestei analize, denota ia întregului GN este un individ Y care este asociat individului X printr-o func ie. De exemplu, denota ia unui grup precum *prietenul lui Mihai* se calculează prin aplicarea funciei *prietenul lui* individului denotat prin

¹ Constatarea este făcută de Giurgea (2006).

² Genitivul simplu, fără *al*, cere obligatoriu un regent articulat definit; a acum să arătat Grosu (1988) – apud Dobrovie-Sorin (2001: 214) –, cazul genitiv este atribuit de articolul definit.

Mihai. Referentul GN care încastrează genitivul este un individ Y – *prietenul lui Mihai* –, care este asociat individului *Mihai* prin funcția *prietenul lui*:

- (59) *prietenul lui Mihai* $y = f(x)$, unde $f = \text{prietenul lui}$ și $x = Mihai$

Se înregistrează însă în contexte în care numele regent nu este articulat și este urmat de un genitiv (obligatoriu cu *al*):

- (60) *Puini dintre ei nu sunt profesori, dar sper să devin sau sunt prieteni ai profesorilor.* (internet)
(61) *[...] un membru al biroului electoral al seciei iezi de votare 49 din cadrul Liceului de Arte „tefan Luchian” din municipiu este frate al unuia dintre candidații PSD la postul de deputat.* (internet)
(62) *Dacă somnul este frate al morții atunci quartetul meu cântă adormirea.* (internet)

În aceste ultime trei exemple, lipsa articolului se asociază cu denotația de tip proprietate, nu individ, a grupului nume relațional + genitiv.

2.5. Complementul realizat ca dativ

Numele de rudenie sau cele care indică un statut profesional se pot construi, rar, și cu un dativ (a a-numițul „dativ adnominal”):

- (63) *Ion este frate/văr/cunnat lui Gheorghe.*
(64) *domn rii Române și.*

În construcțiile (învechite (ca (64)) sau populare) cu un complement realizat ca dativ adnominal, numele relațional nu poate fi articulat¹:

- (65) **Ion este un frate lui Gheorghe.*

3. Construcții ternare posesive con înând nume relaționale

3.1. Construcția cu dativ posesiv

Numele relaționale pot apărea în construcții ternare con înând un dativ posesiv care exprimă termenul „corelativ”.

În astfel de construcții, numele relaționale se supun unor restricții de articulare în funcție de verbul prezent în structura ternară. Se compara exemplele (66)–(68) cu (69)–(71):

- (66) *Mi-au venit în vizită ni te veri.*
(67) *i-ai ajutat prietenul/vecinul.*
(68) *i-a educat bine copiii.*

(69) *Ion îmi este/vine văr (mie).*
(70) **Ion îmi este/vine un văr (mie).*
(71) **Ion îmi este/vine vărul (mie).*

¹ Rar, la limita acceptabilității, dacă numele relațional este urmat de un modificator, acesta poate fi articulat: *Înseamnă că veri orul primar Raluc și era fratele sau cunnatul unui bunic al lui Marius Cristian Iura cu.* (internet)

În exemplele (70)–(71), cu verbul copulativ *a fi*, lectura numelui de rudenie nu este referenial, ci predicativ, iar acest lucru se corelează cu imposibilitatea ca numele să fie însotit de determinant (i.e., implicit, cu neexprimarea complementului numelui). În schimb, în exemplul (69), lipsa determinantului se asociază cu lectura predicativă.

Prin intermediul acestui tip de construcție ternară, numele unirelatională desemnând partea stabilesc împreună cu dativului posesiv o relație specială de posesie inalienabilă:

- (72) *Îmi iuie urechile* (apud Radulescu Sala 2005)
(73) *Ion a ieșit repede din casă. Pe rul și era în vîrstă.*
(74) *Că direa că-a închis ușa cu nu mai puțin de un deceniu înainte în urmă.*
(internet)

3.2. Construcția cu acuzativ („acuzativul posesiv”)

Construcția cu acuzativ posesiv se înregistrează numai în cazul celor mai multe (uni)relațională care indică partea, în cadrul unei relații de posesie inalienabilă¹:

- (75) *Mă doare capul.*
(76) *Mă supără ochii.*

În astfel de construcții, întregul (posesorul) este obligatoriu un clitic, iar numele care exprimă partea este obligatoriu articulat. Articolul cade atunci când numele exprimă partea este complement al unei prepozitive, însă, sub aspectul definitudinii, numele nearticulat nu este diferit de numele articulat:

- (77) *Te în eșap la înimic.*
(78) *Îl iau de umăr.* (apud Niculescu 2008²)

3.3. Construcția cu nominativ („nominativul posesiv”)

Numele relațional indicând **o parte a corpului** se poate afla în *relație cu* întregul, corpul, prin intermediul unui nominativ („nominativul posesiv”)³:

- (79) *Ion a ridicat mâna.*
(80) *Ion întoarce capul.*

Cum arată Dobrovie-Sorin (2001: 220), la fel ca în franceză și spre deosebire de engleză, în română nu este acceptat într-o astfel de construcție genitivul sau posesivul:

- (81) a. **Ion a ridicat mâna lui.*
b. *J'ai levé la main.*
b. ??*J'ai levé ma main.*
c. **I raised the hand.*
c. *I raised my hand.*

¹ Vezi Nedelcu (2009: 68–69).

² Vezi mai multe exemple la Niculescu (2008: 209–212).

³ Pentru analiza „nominativului posesiv” și pentru mai multe exemple, vezi Niculescu (2008: 213–230).

Când numele relaional indic **persoane unice**, precum *mama, tata*, se poate stabili, de asemenea, o relație cu termenul „corelativ”, posesorul, cu ajutorul nominativului, fără fi necesar un marcator posesiv (sau genitiv):

- (82) *Am văzut-o pe mama (mea).*
(83) *L-am ajutat pe tata (tatăl meu).*

Aceste construcții diferă de un exemplu precum (84), unde simpla articulare a numelui relaional nu este suficientă :

- (84) a. *L-a ajutat pe prietenul/vărul său/lui.*
b. **L-a ajutat pe prietenul/vărul.*

4. Concluzii

(1) Tipul de complement – GPrep cu centru prepoziția *cu* sau genitiv/posesiv/dativ adnominal – depinde de sensul numelui relaional: simetric sau asimetric și de poziția sintactică pe care o ocupă numele relaional (numai în poziție predicativă numele relaional poate avea un complement GPrep).

(2) Exprimarea complementului numelui relaional depinde de poziția în care acesta se află (poziție predicativă sau argumentală), de prezența unui modificator (care poate suplini lipsa complementului), de tipul de referință (dacă referința este arbitrară, nu este necesară exprimarea complementului).

(3) În română, sunt trei tipuri de construcții ternare la care participă numele relaional: cu dativ, cu acuzativ și cu nominativ cu valoare posesivă. Se detaliază construcțiile cu nominativ prin aceea că în regulă este exprimat obligatoriu printr-un nominal, fără de celelalte construcții, unde termenul „corelativ” este indicat prin clitic.

(4) Restricțiile de articulare ale numelor relaionali depend de poziția sintactică în care se află acestea (predicat sau argument) și, implicit, de tipul de referință cu care se asociază: individ, proprietate sau referință arbitrară.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Bach, Emmon, Robert T. Harms (eds.), 1968, *Universals in Linguistic Theory*, New York etc., Holt, Reinhart and Winston.
Bartning, Inge, 1993, „La préposition *de* et les interprétations possibles des syntagmes nominaux complexes. Essai d'approche cognitive”, *Lexique*, 11, p. 163–191.
Dobrovie-Sorin, Carmen, 2001, „Génitifs et déterminants”, în Kleiber, Laca, Tasmowski (eds.) 2001: 205–231.
Fillmore, Charles, 1968, „The Case for Case”, în Bach, Harms (eds.) 1968: 1–88.
Giurgea, Ion, 2007, „Nouns and symmetric relations”, *Bucharest Working Papers in Linguistics*, vol. III, 1, p. 46–55.
Grosu, Alexandru, 1988, „On the Distribution of Genitive Phrases in Romanian”, *Linguistics*, 26, p. 931–949.
Guțu Romalo, Valeria (coord.), 2005, *Gramatica limbii române* (GALR), vol. I, II, Editura Academiei Române, București.
Herslund, Michael, 1996, „Partitivité et possession inaliénable”, *Faits de langues*, 7, p. 33–42.
Kleiber, Georges, 2001, *L'anaphore associative*, Paris, Presses Universitaires de France.
Kleiber, Georges, Brenda Laca, Liliane Tasmowski (eds.), 2001, *Typologie des groupes nominaux*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes.

Nedelcu, Isabela, 2009, *Categoria partitivului în limba român*, Bucureti, Editura Universitatii din Bucureti.

Niculescu, Dana, 2008, *Mijloace lingvistice de exprimare a posesiei în limba român*, Bucureti, Editura Universitatii din Bucureti.

Pan Dindelegan, Gabriela, 2005, „Numele predicativ”, in GALR II, p. 263–289.

Sala Rdulescu, Marina, 2005, „Complementul posesiv”, in GALR II, p. 441–449.

Observations sur les noms (uni)relationnels

L'auteur décrit les traits des noms (uni)relationnels (noms qui désignent les relations de parenté, de voisinage ou des statuts sociaux ou professionnels), traits qui résultent de la relation obligatoire que ceux-ci établissent avec un terme „corrélatif”. Les aspects analysés concernent la lexicalisation/non-lexicalisation du complément (c'est-à-dire le terme „corrélatif”), les contraintes d'articulation, les restrictions auxquelles les noms relationnels sont soumis dans les positions d'argument ou de prédicat. D'habitude, les noms relationnels reçoivent un complément: soit un génitif, un possessif ou, plus rarement, un datif adnominal – *fratele lui Ion* „le frère de Jean”, *fratele s u* „son frère”, *frate lui Ion* „frère à Jean” –, soit un GPrép en *cu*, seulement si le nom relationnel est symétrique et il se trouve dans une position prédicative: *el este frate cu Ion* „il est frère avec Jean” vs **el este bunic cu Ion* „il est grand-père avec Jean”. Parfois, les noms relationnels apparaissent dans des constructions possessives contenant un datif clitique (*Ion îmi este v r* „Jean est mon cousin”), un accusatif clitique (**M** *doare capul* „J'ai mal à la tête”) ou un nominatif exprimé par un nom (**Jean** *a levé la main*).